

ISTORIJSKI RAZVOJ VASOJEVIĆA 1700-1941.

Zvezdan Folić

Elaborating titled theme the author showed the history of the Montenegrin tribe Vasojevići through different occasions during 18, 19 and 20th century and their constant aspiration and struggle to connect with the state of Montenegro.

Oslobodilačka borba crnogorskog naroda, odbijanje plaćanja poreza turskoj vlasti i nepovoljna spoljnopolitička konstelacija u kojoj se našlo Osmansko carstvo na izmaku XVII vijeka uslovi- li su da podlovcenska Crna Gora dočeka završetak Morejskog rata (1699) potpuno slobodna od turske vlasti. Ta slobodna teri- torija prostirala se između Lovćena, rijeka Zete i Morače, Skadarskog jezera i Paštrovačke gore.¹ U većini ostalih crno- gorskih krajeva turska vlast je bila neznatno primjetna, a negđe se nije ni ošććala. Takav je slučaj bio u Lijevoj Rijeci, matici Vasojevića koji će vremenom izrasti u najveće crnogorsko pleme. Lijeva Rijeka se nalazi na razmeđi voda za Taru i

¹ Živko M. Andrijašević i Šerbo Rastoder, *Istorija Crne Gore od najstarijih vremena do 2003*, Podgorica, 2006, 108.

Moraču, skoro na sredini puta Podgorica - Kolašin, nadomak Moračkom manastiru. Vasojevići u svojoj matici nijesu nikad plaćali porez, niti su dopuštali Turcima da slobodno koračaju na ovom terenu. Onemogućavan je i ulazak predstavnicima turskog upravnog sistema u Lijevu Rijeku. Više razloga, ponajviše ekonomske prirode, uticali su da se jedan broj Vasojevića krajem XVII i početkom XVIII vijeka počne seliti iz svoje matice. Oni su se naseljavali u podnožju Komova i oko Andrijevice a zatim su se dobrim dijelom spuštali niz Lim i koncentrisali u As oko današnjih Berana. Neki Vasojevići su se direktno preselili iz Lijeve Rijeke u Vinicku i na Buče. Žitelje koje su zatekli nazvali su Ašanima ili Srblijacima.²

Od početka XVIII vijeka počeo se za Gornje Polimlje češće upotrebljavati i geografsko-istorijski naziv Vasojevići koji nije podrazumijevao samo plemenski i genetski smisao. Ovaj naziv se kasnije raširio na sva bratstva u dolini Lima. On je sadržao regionalno obilježje stanovništva Limske doline. Vasojevići su postali teritorijalna socijalno-ekonomska zajednica koja se rasprostirala od mjesta Nožice, kod Lijeve Rijeke, do Lješnice iza Berana, potom između planine Bjelasice i Čakora, prema Peći, zahvatajući Polimlje, Veliku, Šekular, Rovca, Gornja Sela. Radi se o jednoj jakoj i prodornoj socijalno-ekonomskoj zajednici koju čini crnogorsko stanovništvo. Ovo stanovništvo je imalo istovjetne nacionalne i oslobodilačke motive, a takođe je njegova socijalno-ekonomska ugroženost pod turskom okupacijom bila identična.³

Vasojevići su u slabo naseljenoj Limskoj dolini imali znatno bolje prirodne uslove za ekonomski razvoj nego u svojoj matici. Pa ipak, očekivani napredak bio je teško ostvarljiv zbog stalne

² Radoslav Jagoš Vešović, *Pleme Vasojević?*, Andrijevice - Podgorica, 1998, 104-110. Marko P. Cemović, *Vasojevići*, Beograd, 1993, 22-30.

³ Slobodan Tomović, *Crnogorske vojvode Marko Miljanov i Miljan Vukov*, Cetinje, 1979, 63-70, 142-143.

izloženosti turskom pritisku koji se manifestovao u vidu raznih nameta i zuluma. Stoga je ideal kome su neprestano težili bio potpuno oslobađanje od turske vlasti. Za Vasojeviće se zublja slobode nalazila ispod Lovćena, čija je svjetlost pokazivala na pravac nacionalnog okupljanja i razvitka. Vidan korak u tom smjeru načinjen je 1700. godine, kada je patrijarh Arsenije III Černojević izdao sindeliju crnogorskom mitropolitu Danilu Petroviću u kojoj su, pored ostalih područja, obuhvaćeni i Vasojevići.⁴ Tako se ovo najisturenije brdsko pleme počelo vezivati za Cetinje.

Uspostavljanje političkih odnosa između Crne Gore i Rusije 1711. godine uzrokovalo je veliko oduševljenje kod pravoslavnog stanovništva u Limskoj dolini. Bio je to najdjelotvorniji poklič za oružanu akciju. Udruženi sa Kućima, Vasojevići su 1711. godine napali i razorili gradove Plav i Gusinje. Porazili su i tursku vojsku iz Bosne i tako je spriječili da ne krene prema Prutu, glavnom rusko-turskom ratištu.⁵ Skala vasojevićke borbe bila je vrlo široka i u proljeće 1712. godine. Ispoljila se u beskompromisnim napadima na turske feudalce, opsadi Plava i Gusinja, dubljem prodoru niz Limsku dolinu i u unutrašnjost Sandžaka.⁶ Po svoj prilici, Vasojevići i Kući su se u ljeto 1712. godine borili protiv Turaka i albanskih plemena koja su ih podržavala.⁷ Vidljivo je da je vjera u Rusiju, ali i u cetinjskog vladiku, silno podstakla borbeni elan Vasojevića. Rat se uostalom pretpostavljao miru, pošto je to bio jedini izlaz i mogućnost odmjeravanja snaga s neprijateljem. Pregnuća Vasojevića u Rusko-turskom ratu 1711-1712. nijesu prošla nezapaženo.

⁴ Božidar Šekularac i Vuksan Obradović, *Beranska Bjelasica i Gornja Sela*, Berane, 2007, 12.

⁵ Marko Cemović, n. d., 211-214. Miomir Dašić, *Vasojevići od pomena do 1860*, Beograd, 1986, 264.

⁶ Miomir Dašić, n. d., 265.

⁷ Isto, 265-266.

Ruski car Petar Veliki je u svojoj gramati - zahvalnici pomenuo i Vasojeviće i izrazio im zahvalnost za junaštvo i požrtvovanje koje su pokazali skupa sa svojim sušedima u Rusko-turskom ratu.⁸

Neugasiva slobodarska stremljenja odredila su ofanzivno stano-
vište Crnogoraca iz Limske doline i u Austrijsko-turskom ratu
1737-1739. godine. Odluka o učešću u ovom ratu donijeta je na
narodnom zboru održanom 1737. u Sitnoj Luci ispod sela Tre-
šnjeva. Ustanicima su se, na predlog vojvode Vuksana i Đeke Bo-
jovića, pridružili i Vasojevići iz Lijeve Rijeke, kao i borci iz Kuća,
Bratonožića i Klimenta. Brđanska vojska je imala oko 5.000 rat-
nika, od čega su Vasojevići brojali oko 1.000 jednoplemenika, a
toliko i njihovi sušedi u Asu i Šekularu. Pramac nadiranja ovog
odreda išao je preko Police i Bihora na Loznu i Pešter. U Pešteru
su poharali turska sela, a zatim su preko Sjenice i Starog Vlaha sti-
gli na planinu Jelicu iznad Dragačeva. U toku ovog nadiranja
došlo je do poraza austrijske vojske na frontovima u Bosni, Srbiji
i Bugarskoj. Zato su se Austrijanci odlučili na povlačenje prema
Savi i Dunavu. Takvo opredjeljenje izazvalo je demoralizaciju i
osipanje u ustaničkim četama iz Vasojevića, Kuća i ostalih
brdskih plemena. Međutim, ohrabreni austrijskim obećanjima u
slanje vojne pomoći, u ljeto 1737, brdska plemena su nastavila da
ratuju po Starom Vlahu i na čitavom području između Lima i Ibra.
Obećana pomoć nije pristizala, pa su prvaci brdskih plemena uvi-
đeli da predstavljaju samo instrument u austrijskim rukama. U
septembru 1737. prekinuli su saradnju sa Austrijancima.⁹

Ubrzo je nastupilo veoma teško stanje za Vasojeviće. Turci su
bili željni osvete i ništa ih nije moglo spriječiti u tom naumu. U
tome je posebno prednjačio Hodaverdi-paša Mahmudbegović,
prepoznatljiv kao žestok protivnik Vasojevića. On je krajem
1737. predvodio tursku vojsku koja je izvršila razur Vasojevića.

⁸ Marko Cemović, n. d., 213.

⁹ Radoslav Jagoš Vešović, n. d., 287-288. Miomir Dašić, n. d., 286.

Sličan napad preduzeo je i 1738. godine, kada je poharao, poše-
kao i dijelom prognao mnoge Vasojeviće u Metohiju. Tada su i
neki Šekularci, Ašani i Vasojevići otišli iz svog zavičaja i trajno
se naselili u Srbiju.¹⁰

Izigrana od Austrijanaca, pokolebana u savezništvo s
Mletačkom Republikom, brdska plemena se od sredine XVIII
vijeka sve više okreću prema prirodnoj matici - Crnoj Gori. Te
veze njegovali su i crnogorski mitropoliti Vasilije i Sava. Turci
su ove veze posmatrali s ogorčenjem. Njihov najgorljiviji pro-
tivnik bio je metohijski paša Kariman Mahmudbegović. On je u
dva navrata, 1756. i 1768, zadao teške udarce slobodoljubivim
Vasojevićima.¹¹ Očito je da je oslanjanje na Crnu Goru nanosi-
lo Vasojevićima dosta muka i nevolja, ali nije ugasilo njihov pla-
men otpora, moć duha i kuraž.

Opštecnohorsku ideju, odnosno vezivanje sudbine brdskih ple-
mena za Cetinje, rasplamsao je i sproveo u djelo crnogorski mi-
tropolit Petar I Petrović Njegoš (1784 -1830). U pripremama i
vođenju bitaka na Martinićima i Krusima 1796. godine uspostav-
ljeno je jedinstvo podlovcenskih i brdskih crnogorskih plemena.
Opštecnohorski zbor je u avgustu 1796, uoči bitke na Krusima,
donio Stegu - pravni akt konstitucionalnog karaktera u kojem je
izričito utvrđeno: napad na bilo koji dio podlovcenske teritorije ili
teritorije Brda tretiraće se napadom na crnogorsku cjelinu.¹²

¹⁰ Marko P. Cemović, n. d., 228-229. Budimir R. Dragović, *Vasojevići u
istoriji Crne Gore*, Nikšić, 2001, 142-144.

¹¹ Radoslav Jagoš Vešović, n. d., 289. Slobodan Tomović, n. d., 72.

¹² *Istorija Crne Gore*, knjiga treća, Titograd, 1975, 447-451. Branko
Pavićević, "Sazdanje crnogorske nacionalne države 1796-1878", *Istorija Crne
Gore*, knjiga četvrta, tom prvi, Podgorica, 2004, 34-41. Mijat Šuković,
*Crnogorska novovjekovna država i njen razvojni uspon do 1914. godine -
istorijski najznačajnija tekovina u plodovima državotvornog djelovanja dinas-
tije Petrović-Njegoš*, Zbornik radova Dinastija Petrović-Njegoš, tom I, CANU,
Podgorica, 2002, 106-107.

Dosegnuto jedinstvo dalo je imponantan rezultat. Crnogorci su u julu 1796. kod Martinića porazili vojsku Mahmut-paše Bušatlije, a u septembru iste godine nanijeli joj poraz i u bici na Krusima (selo nadomak Podgorice). Nakon pobjede na Krusima, u okrilje Crne Gore ušle su oblasti Bjelopavlića i Pipera.¹³

Vasojevići nijesu bili učesnici u ovim velikim bitkama, ali ni hladnokrvni posmatrači neizvjesne sudbine svojih sunarodnika. Oni su zajedno sa Moračanima, Rovčanima, Uskocima i Trebješanima, za vrijeme drugog pohoda turske vojske na Crnu Goru 1796. bili u pripravnom stanju i pod oružjem. Ustanici su se borili da spriječe tursku vojsku koja je od Gusinja, Plava, Bihora, Bijelog Polja i Kolašina, a po svoj prilici i od Pljevalja, krenula na poziv skadarskog vezira, da se priključi njegovoj glavnini koja je pošla na Crnu Goru. Ovu tursku vojsku zaustavilo je 685 ratnika iz pomenutih plemena. Do odsudnog boja došlo je na Lopatama, vasojevićkom selu u Lijevoj Rijeci, istog onog dana kada se vodila bitka na Krusima, dakle 22. septembra 1796. godine. U žestokom okršaju Turci su pretrpjeli potpun poraz. Bili su primorani na povlačenje.¹⁴ Držanje više brdskih plemena u kranje delikatnoj situaciji bilo je časno i rodoljubivo, a pored toga onemogućilo je jedan dio turskih snaga da udare u leđa Piperima i Bjelopavličima. Zasigurno, i oslobodilačka borba Vasojevića postaje sastavni dio oslobodilačke borbe crnogorskog naroda za odbranu svoje domovine.

U XIX vijeku je gotovo svaki oslobodilački pokret u sušedstvu nalazio odjeka u Gornjem Polimlju. Tako je bilo i u vrijeme Prvog srpskog ustanka (1804-1813) u kojem je posredstvom brdskih plemena došlo do jačeg povezivanja Crne Gore i ustaničkih krajeva. Važnu ulogu u ovim dešavanjima imali su Vasojevići, Drobnjaci i Moračani. Zbog učešća u srpskom ustanku Vasojevići su 1807. godine bili izloženi masovnom turskom

¹³ Branko Pavićević, n. d., 35-41. Đoko D. Pejović, *Crna Gora u doba Petra I i Petra II*, Beograd, 1981, 132-136.

¹⁴ Miomir Dašić, *Ogledi iz istorije Crne Gore*, Podgorica, 2000, 66-68.

teroru. Turska osveta nije slomila njihova slobodarska stremljenja. Vasojevići su sa ostalim brdskim plemenima 1809. godine u cjelini razbili tursku pozadinu sve do Podgorice i Nikšića na zapadu pa do Bijelog Polja, Prijepolja, Pljevalja, Sjenice na severoistoku. Izagnali su iz svog kraja predstavnike turske vlasti i dočekali Karađorđa Petrovića, vođu Prvog srpskog ustanka. Velika turska protivofanziva u dolini Morave 1809. godine primorala je Karađorđa da se vrati u Srbiju.¹⁵

Krah Prvog srpskog ustanka 1813. godine veoma se negativno odrazio na položaj hrišćanskog stanovništva u Sandžaku, Gornjem Polimlju i plemenima crnogorskih Brda. Nastupilo je vrijeme patnji i nevolja, budući da su Turci obnovili vlast na ovoj teritoriji. U Vasojevićima je ponovo uveden čivčijski sistem. Eksploatacija seljaštva bila je primjetna na svakom koraku. Preduzeti teror je izazvao i pojačanu islamizaciju stanovništva u Vasojevićima.¹⁶ To je samo donekle slabilo narodno jedinstvo.

Srpski knez Miloš Obrenović je vodio pragmatičnu politiku koja je isključivo štitila srpske interese. Pokazivao je sposobnost hladnog računanja i upornog čekanja, pa je izbjegavao sukobe s Turcima. U to su se uvjerali i vasojevićki glavari koji su mu se jednom prilikom obratili za pomoć u borbi s Turcima i zahtijevali „da ih primi u svoju zemlju“. Knez im je hladnokrvno odgovorio da su Vasojevići „daleko od srbijanske ograde“, te da ne mogu računati na njegovu podršku.¹⁷ Ravnodušnost srpskog kneza uticala je da se Vasojevići ponovo okrenu nekadašnjoj političkoj orijentaciji. Njihove oslobodilačke težnje našle su oslonac u Cetinju, što je bilo trajno političko usmjerenje Vasojevića.

Takvo opredjeljenje svesrdno je podržavao Mojsije Zečević, iguman manastira Đurđevi Stupovi. Zečević je bio duhovni star-

¹⁵ Miomir Dašić, *Vasojevići od pomena...*, 311-325. Marko P. Cemović, n. d., 271-276. Radoslav Jagoš Vešović, n. d., 290.

¹⁶ Miomir Dašić, *Vasojevići od pomena...*, 325-329.

¹⁷ Budimir R. Dragović, n. d., 141.

ješina, idejni i politički vođa svoga kraja. Bio je istrajan borac za oslobođenje i prisajedinjenje Vasojevića slobodnom dijelu Crne Gore. Uživao je veliko povjerenje crnogorskih mitropolita Petra I i Petra II Petrovića Njegoša. U tome su ga nepokolebljivo slijedili vasojevićki prvaci: Savo Popović iz Lijeve Rijeke, Simo Vojvodić iz Konjuha, proto Gavriilo iz Prisoje. Iz manastira Đurđevi Stupovi, koji je pretvorio u centar nacionalnog rada, presudno je uticao na događaje u Vasojevićima.¹⁸ Turci su bili čvrsti u nakani da suzbiju ovu aktivnost. Zato su 1827. godine spalili manastir i likvidirali nekoliko vasojevićkih prvaka.¹⁹

Značajan događaj za sudbinu matice Vasojevića dogodio se 1820. godine kada je crnogorska državna organizacija proširena na Rovca i Moraču. Tada se područje Lijeve Rijeke neposredno našlo uz crnogorsku granicu. Porasla su i nadanja Ljevorječana za inkorporiranje u Crnu Goru. Ona su realizovana u vrijeme mitropolita Petra II Petrovića Njegoša (1831-1851). Lijeva Rijeka i vasojevićka naselja na gornjem toku Tare uključena su u sastav crnogorske države.²⁰ Tako je otpočeo dugotrajan proces integriranja Vasojevića sa slobodnom Crnom Gorom koji će trajati sve do 1912. godine.

Važnu kariku u tom lancu napravio je vasojevićki vojvoda Miljan Vukov Vešović (1820-1886). U Gornjem Polimlju je držao baklju slobode koju je preuzeo od igumana Mojsija Zečevića. Dobio je od Petra II Petrovića Njegoša crnogorski barjak i tako na simboličan način označio trajnu ideju vodilju svog plemena.²¹ Oslobodilačka borba Vasojevića dobija snažan zamah i podiže se na veći organizacioni nivo. Takav uzlet korenspondirao je sa aspiracijama crnogorskog knjaza Danila Petrovića (1852-1860).

¹⁸ Radoslav Jagoš Vešović, n. d., 290-291. Slobodan Tomović, n. d., 73-75.

¹⁹ Radoslav Jagoš Vešović, n. d., 291.

²⁰ Miomir Dašić, *Vasojevići u ustancima 1860-1878. godine*, Podgorica, 1992, 28.

²¹ Slobodan Tomović, n. d., 77-80.

Knjaz Danilo je stremio da proširi granice crnogorske države i povrati međunarodni subjektivitet koji je ta država nekad imala. Turska je bila energična u namjeri da osujeti ova htijenja, pa je krajem 1852. i početkom 1853. godine povela rat protiv Crne Gore koji je ostao upamćen pod imenom *prva Omer-pašina vojna*. Crna Gora se našla u izuzetno teškom položaju. Knjaz Danilo se obratio i vojvodi Miljanu Vukovu zahtjevom da Vasojevići priteknu u pomoć Piperima.²² Pomoć Vasojevića nije izostala. Crna Gora je, uostalom, bila matica zemlja, za kojom su tako silno žudili. Iako ojačani, Crnogorci nijesu imali dovoljno snage da amortizuju napade mnogobrojnije turske vojske. Od konačne propasti Crnu Goru je spasila diplomatska intervencija Rusije i Austrije.²³ Vasojevići su u ovom ratu pokazali apsolutnu odanost Crnoj Gori i nagovijestili burne događaje na svojoj teritoriji.

Buntovni Vasojevići su odbijali potraživanja aga i begova za plaćanje četvrtine i umanjivali su porez turskoj vlasti. Turci su zbog toga riješili da ih kazne i angažovali su veliku vojsku. Predvodili su je Ali-beg gusinjski iz Plava i Hasan-efendija Ćorović od Bihora i Bijelog Polja. Oni su 1854. godine krenuli na Policu i okolna sela. Suprotstavili su im se Vasojevići iz doline Lima i nekoliko četa iz gornjih krajeva i Lijeve Rijeke. Žestoki okršaji dogodili su se na Polici i u Bijelom Potoku. Turska vojska je doživjela slom, a na bojištu je ostalo više od 200 njenih vojnika. Pored privremenog zbacivanja turske vlasti, ukinut je i čivčijski sistem produkcionih odnosa.²⁴

Ratna sreća nije bila pratilac Crnogorcima u bici na Polimlju 1854. godine. Zbog izloženosti velikom napadu turske vojske, Vasojevićima je u pomoć priteklo nekoliko stotina prekaljenih ratnika, sastavljenih od četa Pipera, Moračana i Rovčana na čelu sa

²² Isto, 95. Radoslav Jagoš Vešović, n. d., 294.

²³ Branko Pavićević, n. d., 325-327.

²⁴ Miomir Dašić, *Vasojevići u ustancima...*, 29. Radoslav Jagoš Vešović, n. d., 294.

serdarom Jolem Piletićem. To je bio prvi slučaj da zvanično Cetinje pošalje pomoć Vasojevićima u njihovoj dugotrajnoj oslobodilačkoj borbi. Nesnalaženje na novom terenu uzrokovalo je da Crnogorci koji su bili u centru fronta ne uspiju da izdrže turski napad. Poraz je bio evidentan, a posebno su stradale rovačke čete. Vasojevići, pod komandom Miljana Vukova, bili su na desnoj obali Lima, ispoljivši hrabrost dostojnu divljenja. Oni su u potpunosti odbacili prodiranje Turaka sa svoje strane. Turci su pretrpjeli poraz i na Bihoru.²⁵ Ovi uspjesi crnogorske vojske donekle su umanjili efekat turske pobjede u Polimlju. To je, ipak, bilo nedovoljno da zaustavi stradanje Vasojevića u Gornjem Polimlju.²⁶

Turske vlasti su, uprkos proklamovanim reformama iz 1856, nastavile da ekonomski i socijalno opterećuju crnogorsko stanovništvo u Vasojevićima. Porezi i drugi nameti nijesu bili jednako podijeljeni između hrišćanskog i muslimanskog življa. Takvo stanje izazvalo je velike nemire koji su 1857. godine prerasli u ustanak i u Vasojevićima i u Hercegovini. Poniženja se više nije mogla trpjeti, pa su vasojevički prvaci raskinuli sklopljeno neformalno primirje sa skadarskim pašom. Istovremeno su odlučili da se prisajedine matici zemlji - Crnoj Gori. Na Cetinje su pošli vasojevički glavari: pop Josif Popović, Petar Nikolin Delević, Dmtar Čukić, pop Zarija Protić, Šujo Šćepanov Dragović i vojvoda Stojan Simov Vojvodić. Svoju namjeru izložili su knjazu Danilu. Crnogorski suveren, navodno, nije prihvatio ovaj zahtjev, niti njihovu molbu da im postavi kapetane, oficire, barjaktare i perjanike. Vasojevički glavari su bili nepokolebljivi u svojoj namjeri. Na njihovu inicijativu iskovani su zlatni kapetanski grbovi koje su stavili na crnogorske kape. Zatim su se proglasili crnogorskim kapetanima u Vasojevićima.²⁷

²⁵ Slobodan Tomović, n. d., 96-98.

²⁶ Radoslav Jagoš Vešović, n. d., 295-296.

²⁷ Miomir Dašić, *Vasojevići od pomena...*, 462-463. Budimir R. Dragović, n. d., 186.

Vasojevići su bili silno oduševljeni imenovanjem crnogorskih kapetana u svom kraju. Još veći emotivni naboj izazvao je čin ujedinjenja Vasojevića s Crnom Gorom koji je obavljen na velikom uskršnjem zboru kod manastira Đurđevi Stupovi. Uspostavljene kapetanije na teritoriji Gornjeg Polimlja djelovale su kao vojno-upravne jedinice na teritorijalnom principu. Kapetani su bili nosioci vojne, sudske i upravne vlasti na određenom području. Interesantno je da je vojvoda Miljan Vukov, po odobrenju knjaza Danila, formirao jednu kapetaniju od miješanog crnogorskog i muslimanskog stanovništva na prostoru sela: Gornja Ržanica, Novšići, Brezojevica, Pepića. Imenovani su i glavari iz redova Albanaca i islamiziranih Crnogoraca.²⁸ Očito je da je Miljan Vukov shvatio nužnost povezivanja i duhovnog integrisanja čitavog stanovništva na prostoru Vasojevića.

Pored formiranja kapetanija, u Vasojevićima su uspostavljene i ostale građanske i vojne ustanove crnogorske države. Izvršen je i izbor perjanika koji su birani od viđenijih ljudi iz svih bratstava. Sloveli su kao ljudi od uticaja u svojoj sredini, bratstvu i narodu. Perjanici su pomagali kapetanima u obavljanju njihove sudske i administrativne vlasti. I vojska je organizovana po uzoru na crnogorsku vojnu organizaciju. Imenovani su stotinaši, zatim barjaktari i vodnici. Predstavnici vlasti su sakupljali poreze za knjaza Danila, što je bila još jedna potvrda potpunog administrativnog i političkog osamostaljenja od turske vlasti.²⁹

Pouzdan je utvrđeno da je u 1857. godini u Gornjem Polimlju stvoreno šest kapetanija, da bi 1858. i 1859. bile organizovane još četiri kapetanije (Femića Krš, Šekular, Polimlje i Velika). Kapetanije u turskoj granici egzistirale su i nakon povlačenja crnogorsko-turske granice kroz Vasojeviće 1859. godine. Tu su funkcionisale sve do završetka Crnogorsko-turskog rata 1862. godi-

²⁸ Miomir Dašić, *Vasojevići od pomena...*, 467.

²⁹ Slobodan Tomović, n. d., 92-93.

³⁰ Miomir Dašić, *Vasojevići od pomena...*, 467. Božidar Šekularac i Vuksan Obradović, n. d., 19.

ne.³⁰

Oslobodilački pokret u Vasojevićima i Hercegovini je sve snažnije buktao. Turci su bili odlučni u namjeri da ga uguše, pa je novi rat bio sasvim izvjestan. Takva konstelacija je odredila da knjaz Danilo priključi crnogorskim vojnim pobjedama još jedan podvig. Crnogorci su u maju 1858. godine u reonu Grahovca nanijeli Turcima strahoviti poraz. Velike sile su nakon ove bitke primorale Osmansko carstvo da pristane na razgraničenje sa Crnom Gorom. Međunarodno priznata granična linija između Crne Gore i Turske utanačena je krajem 1858. godine na konferenciji ambasadora Velikih sila u Carigradu. Ova konferencija predstavlja značajan iskorak u naporima Crne Gore za sticanje međunarodnog priznanja. Na njoj je Crna Gora dobila grahovski kraj, Nikšićke Rudine, Župu Nikšićku, Gornje Vasojeviće, Lipovo i dio Drobnjaka i Kuča. Njena teritorija je uvećana za oko 1.500 km².³¹

Vasojevići su u sjajnom raspoloženju dočekali vijest o crnogorskoj pobjedi na Grahovu. Uputili su 24. maja 1858. godine čestitku knjazu Danilu u kojoj su istakli da su neizmjereno radostni što je *oružje crnogorsko nad opštim neprijateljem pobjedu održalo*.³² I oni su željeli da daju doprinos crnogorskoj ratnoj slavi, pa je vojvoda Miljan Vukov uz podršku vojvode Novice Cerovića, odlučio da napadne i razori Kolašin. Utvrđeni Kolašin sa nemirnim muslimanskim stanovništvom bio je velika smetnja za administrativno jedinstvo Vasojevića i prodor Crne Gore prema Tari i Limu. Nekoliko činilaca determinisalo je ovaj crnogorski napad. Miljan Vukov i Novica Cerović su teško prihvatili neumjesne prijekore slavljubivih katunskih glavara da su zbog straha za svoje živote izostali sa boja na Grahovu. Ova optužba je bila neutemeljena jer su Miljan Vukov i Novica Cerović u vri-

³¹ Branko Pavićević, n. d., 357-362. Živko M. Andrijašević i Šerbo Rastoder, n. d., 190-191.

³² Miomir Dašić, *Vasojevići od pomena...*, 513.

jeme Grahovske bitke imali zadatak da brane pristup Turcima u dolinu rijeka Lima i Tare. Vojvoda Miljan je imao lični motiv da se osveti kolašinskim Turcima koji su ubili njegovog brata Đorđija. Presudni razlog za ovaj poduhvat bila je namjera da se prilikom razgraničenja s Turcima dobiju što jači argumenti za proširenje crnogorske teritorije.³³

Brižljive pripreme prethodile su napadu Crnogoraca na Kolašin 22. jula 1858. Napad je bio brz i silovit i iznenadio je Turke. Novica Cerović je sa Uskocima, Drobnjacima i Šarancima napao na turske katune na planini Sinjajevini. Ovaj odred je razbio Turke, zapalio sedam katuna i zaplijenio stoku. Milisav Mišnin Vujisić je sa Moračanima i Rovčanima udario na Turke sa lijeve strane Tare u pravcu naselja Babljak. Vasojevići na čelu sa Miljanom Vukovim i Nikolom Boškovim Tomovićem jurišali su od Ključa i Rečina na centralni dio Kolašina. Pritekao im je u pomoć i odred Bratonožića koje je predvodio Vuk Mitrović. Oko grada i u samom Kolašinu vođene su žestoke borbe. Turci su se pred sve jačim napadima zatvorili u kuće i kule. Crnogorci su bili spremni i za taj izazov. Formirali su specijalna odjeljenja - šekiraše, koji su bili zaduženi za rušenje utvrđenih kula. Turci su, i pored velike hrabrosti oslobodilaca, pružali žestok otpor, te je na pojedinim kulama izgubilo život i po nekoliko desetina Crnogoraca. Na kapijama kule Zeka Martinovića poginuli su vasojevički kapetan Mitar Vukotin Čukić i njegovih deset boraca. Ranjen je i donjovasojevički kapetan Cemo Delević. Interesantno je da su u bici za oslobođenje Kolašina učestvovali i Crnogorke. One su prinosile slamu i sijeno namijenjeno za paljenje kula, a bile su i veoma angažovane na pružanju pomoći ranjenicima.³⁴

Poslije niza okršaja, Crnogorci su 28. jula 1858. godine strahovito razorili Kolašin, najzloglasnije tursko uporište na ovom

³³ Slobodan Tomović, n. d., 100-101.

³⁴ Isto, 101-102. Novica Rakočević, *Kolašinski kraj do stvaranja jugoslovenske države 1918. godine*, u monografiji *Kolašin*, Beograd, 1981, 116-117.

području. Spaljene su sve kuće i zgrade. Pošteđena je jedino džamija. Crnogorska vojska je imala ošetne gubitke, oko 200 boraca, dok su Turci ostavili na bojištu oko 600 ljudi.³⁵ Bitka za Kolašin je ostala upamćena i po tome što su prvi put u istoriji svog ratovanja Crnogorci zauzeli jedan utvrđeni grad bez neophodnih vojnih sprava.

Razaranje Kolašina ozlojedilo je knjaza Danila, budući da su Velike sile optužile Crnu Goru zbog kršenja primirja. Zato je crnogorski suveren odlučio da kazni inspiratore ove akcije - Miljana Vukova i Novicu Cerovića. Cerović se zbog toga sklonio u Risan, dok su Miljana Vukova perjanici doveli na Cetinje. Oduzeli su mu grb i sablju i strpali ga u tamnicu. Vasojevički vojvoda se pravdao pred knjazom da je napad na Kolašin bio uzrokovan mnogobrojnim turskim nepočinstvima. Ovo opravdanje koje je počivalo na realnim činjenicama, vojvoda Miljan je saopštio i stranim konzulima u Dubrovniku. Oni su prihvatili Vojvodinu odbranu.³⁶ Tako je ovaj diplomatski incident bio završen na zadovoljstvo crnogorske strane.

Pobjeda nad turskim snagama u Kolašinu imala je zavidan značaj za interese Crne Gore na vojničkom i ekonomskom planu. Kolašin, doduše, nije ostao u sastavu Crne Gore, ali to više nije bilo mjesto čiji su stanovnici sijali strah za okolne krajeve - Vasojeviće i Moraču. Osim toga, Vasojevći su dobili cjelokupno područje prostranih planina od Mateševa do vrha Bjelasice, Jelovice, Lokve i Turije. Ekonomski efekat razaranja Kolašina ogledao se i u činjenici da je Turska izgubila prostore pogodne za razvoj stočarstva, kao što su Mateševo, Bare, Mala Planinica, Rečine i planine razvođem Tare i Lima.³⁷

Osmansko carstvo je 1858. godine pod pritiskom Velikih sila, naročito Francuske, moralo da prihvati razgraničenje sa Crnom

³⁵ Slobodan Tomović, n. d., 102. Novica Rakočević, n. d., 118.

³⁶ Slobodan Tomović, n. d., 103. Branko Pavićević, n. d., 369.

³⁷ Miomir Dašić, *Vasojevići od pomena...*, 533.

Gorom. Poslije mnogo diplomatskih nesuglasica, u toku 1858. i 1859. godine povučena je granica između Crne Gore i Turske. Ova granica, nažalost, nije obuhvatila čitav prostor Vasojevića. Tačnije, samo je jedna trećina Vasojevića involvirana u Crnu Goru, dok su dvije trećine teritorije ostale pod Turskom. Nova granica u Vasojevićima povučena je istočno od Koma, Mojan-skim potokom, Zlorečicom i Limom do ušća Trepačke rijeke, a zatim je išla ovom rijekom do planina Turije i Bjelasice. Ovakvo razgraničenje proizvelo je ogromno nezadovoljstvo i u Vasojevićima i u Crnoj Gori kojoj nije dopušteno da objedini već oslobođeni dio Gornjeg Polimlja od Plava pa do blizu Bijelog Polja.³⁸ Donji Vasojevići, kako se zvala teritorija plemena u granicama Turske, posebno su se teško mirili sa uspostavljenom granicom koja ih je odvojila od istovjetnog etničkog prostora. Predstojalo je doba novih borbi, iskušenja, požrtvovanja.

Odmah po stupanju na prijesto, mladi crnogorski suveren Nikola I Petrović (1860-1918) nastavio je da raspiruje plamen oslobodilačke borbe kod svog naroda. Gajio je i veće ambicije, pa je nastojao da i Srbiju podstakne da zarati sa Osmanskim carstvom. Operacionalizaciju ove ideje povjerio je vojvodi Miljanu Vukovu. Vojvoda je trebalo da organizuje jedan odred u Vasojevićima koji bi prešao preko osmanske teritorije u Srbiju. Ovaj odred je, navodno, imao zadatak da Crnoj Gori donese ratnu pomoć obećanu od srpske Vlade. Miljan Vukov je ispunio želju svog gospodara i krajem maja 1861. godine formiran je odred kod manastira Đurđevi Stupovi i imenovane su njegove starješine. Odred je imao oko 260 ljudi, uglavnom odvažnih Vasojevića. Vođa odreda bio je Šujo Šćepanov Dragović, a u ovoj jedinici bili su i poznati vasojevićki glavari: Milun Novov Vešović, Zarija Bakić, Radoje Đurov, Risto Popov, Ivan Bojović i drugi. Pridružili su im se i Ivo Jovov Ivanović, Marko Matov Martinović i Marko Daičin Martinović, knjaževi izaslanici iz

³⁸ Miomir Dašić, *Vasojevići u ustancima...*, 30

cetinjskog kraja koji su bili u sastavu ljevorječčkog odjeljenja na čelu sa Milunom Novovim Vešovićem.³⁹

Hrabra vasojevićka ekspedicija je, poslije niza borbi s Turcima, uspjela da 20. juna 1861. stigne na srpsku granicu kod Vasiljevića na Javoru. Dolazak odreda zaprepastio je srpsku Vladu. Srpski knez Mihailo Obrenović je bio uplašen i zbog protesta Osmanskog carstva i stoga se opredijelio na oštru reakciju prema prisjelim Vasojevićima. U iskazivanju lojalnosti prema turskom zahtjevu srpska Vlada nije imala mjere. Njena vojska je razoružala Vasojeviće, podijelila ih u manje grupe i internirala u Valjevo, Čačak, Kragujevac i druga mjesta. Tamo su boravili u veoma lošim uslovima za život. Knjaz Nikola je bio ogorčen ovakvim postupkom srpske Vlade. Poslao je u Srbiju jednog svog oficira i dva perjanika s pismom u kome je izričito tražio da se Vasojevići vrate u Crnu Goru preko turske teritorije. Knez Mihailo je udovoljio zahtjevu crnogorskog suverena. Povratak prve grupe Vasojevića koju je činilo 29 Ljevorječana bio pun nevolja. Ova grupa se u Giljevi sukobila sa Turcima i tom prilikom je izgubila šest boraca. Ubrzo su se preko Sandžaka, u manjim grupama, vratili kući i preostali Vasojevići. Pomiješana ošućanja odgovornosti prema kuražnim Vasojevićima i ozlojeđenosti na srpsku Vladu uticali su da se knjaz Nikola i njegov otac veliki vojvoda Mirko opredijele za nesvakidašnji potez. Pored odlikovanja učesnicima pohoda, na Cetinju je podignut i spomenik odjeljenju Miluna Novova Vešovića. Knez Nikola nije krio da podignuti monument predstavlja i *spomenik izdajstva Srbije*.⁴⁰ U ovoj izjavi ima daka-

³⁹ *Istorijski leksikon Crne Gore*, knj. 5, Podgorica, 2006, 1166. Slobodan Tomović, n. d, 108-111. Radoslav Jagoš Vešović, n. d, 300-301. Branko Pavićević, n. d, knj. 4, tom 2, 27-28. Budimir R. Dragović, n. d, 221-224.

⁴⁰ Spomenik je podignut 1861. godine ispred Vlaške crkve na Cetinju. Bio je visok oko četiri metra. Zanimljivo je da je ovaj monument izazvao ljubomoru nekih katunskih glavara "...koji nijesu mogli podnositi vasojevićki spomenik na Cetinju, a njihovi zaslužni ljudi ga nemaju". U toku priprema za prijem srp-

ko prenaplašene ljutnje, ali epizoda s vasojevićkom ekspedicijom najvjernije oslikava onovremene odnose između borbenog Cetinja i pasivnog Beograda.

Pasivnost Srbije nije zaustavila Crnu Goru u širenju ustanaka u pograničnim oblastima. Ključna područja antiosmanskog otpora nalazila su se u Vasojevićima i Hercegovini. Ta konstantna oslobodilačka žarišta Turska je željela da uništi, a takođe je 1862. godine povela i rat protiv Crne Gore. Turskom vojskom je komandovao Omer-paša Latas. Omer-paša je sa 55.000 vojnika krenuo na Crnu Goru. Njegova vojska je nadirala iz tri pravca: Hercegovine, doline Zete - od Podgorice i Skadra i iz Sandžaka i severne Albanije na Vasojeviće. Vasojevićki ratnici su i ovog puta časno odgovorili teškom zadatku. Izvojevali su dvije velike pobjede nad *limskim korpusom* generala Husein Avni-paše koji je brojao oko 20.000 boraca. U bici na Previji (1862) Vasojevići su se munjevito okomili na Turke i nametnuli im borbu na kratkom odstojanju. Turci nijesu mogli da izdrže takav način borbe. Njihova vojska bila je razbijena i dala se u bezglavo bjeckstvo u obližnju varošicu Plav. Značaj crnogorskog trijumfa na Previji bio je u tome što je njime poremećen plan spajanja tri velike turske armije. Pored vojvode Miljana Vukova, u ovoj bici su učestvovali i istaknuti vasojevićki prvaci: Đole Radunov Laban, Zarija Bakić, Zarija Protić, Milun Novov Vešović, Šujo Šćepanov Dragović, Stojan Vojvodić, Đuro Marjanov i drugi.⁴¹

Prodor velikih turskih trupa u Vasojeviće nije dopuštao predah vojsci Miljana Vukova. Vojvoda Miljan je istog dana, nakon bitke

skog kralja Aleksandra Obrenovića na Cetinju 1896. godine, knjaz Nikola odlučio je da se spomenik sruši, pošto je procijenjeno da on kod srpskog suverena može uzrokovati osećaj neprijatnosti. Budimir R. Dragović, n. d, 229-232. *Istorijski leksikon...*, 1166-1167. Radoslav Jagoš Vešović, n. d, 302-303.

⁴¹ Miomir Dašić, *Vasojevići u ustancima...*, 108-119. Slobodan Tomović, n. d., 117-120. Radoslav Jagoš Vešović, n. d, 302-305. Božidar Šekularac i Vuksan Obradović, n. d, 15.

na Previji, pohitao u pomoć svojim plemenicima u selu Budimlje. Oni su se s rijetkom izdržljivošću odupirali nadmoćnijoj turskoj vojsci, a u tome su prednjačili braća Miro i Radisav Dedović, braća Pantovići, Milovan Rajičev Golubović, pop Josif Popović, Milun Femić, ratnici iz bratstva Babovića i drugi. Znatno ojačani, Vasojevići su prešli preko brda Jasikovac i tako nagnali Turke u bjekstvo prema Polici i Bukoviku.⁴² Bez sumnje, i ova bitka pripada značajnim datumima crnogorskog ratovanja.

Turci nijesu, uprkos porazima, odustajali od zamisli da satru ponosne Crnogorce u Lirskoj dolini. U maju i junu 1862. preduzeli su novu ofanzivu velikih razmjera. Ona je u početku dala željeni efekat. Turska vojska je privremeno zapošela ustaničke teritorije, spalila 44 sela, manastir Đurđevi Stupovi i još nekoliko sakralnih objekata i, konačno, uništila skoro svu imovinu naroda. Njihova glavna zamisao nije bila ostvarena, pošto su ih Vasojevići spriječili da se probiju zamišljenim pravcima preko planina Trešnjevika i Lise prema Lijevoj Rijeci i dolinama Morače i Zete, ka Podgorici i Spužu.⁴³

Vasojevići nijesu predstavljali samo bedem turskom nadiranjju prema svojoj matici zemlji, već su sa silnim elanom išli i u pomoć crnogorskim braniocima. Vojvoda Miljan Vukov se sa 1.500 Vasojevića prebacio 1862. godine na crnogorsko-turski front iznad Rijeke Crnojevića. Tu je ispoljio veliku požrtvovanost u bitkama na Meterizima i na Ulićima i vidno doprinio zauzavljanju Omer-pašine armije na prilazima Cetinju. Rat između Crne Gore i Turske prekinut je na intervenciju Velikih sila. Sklopljeni mir iznevjerio je nadanja Vasojevića o ujedinjenju sa slobodnom Crnom Gorom. Na području najvećeg crnogorskog plemena povučena je takozvana Hafiz-pašina granica koja je vodila od planine Koma prema Zlorečici i Limu do Trepče, potom

⁴² Slobodan Tomović, n. d., 118-120. Marko P. Cemović, n. d., 363-364.

⁴³ Miomir Dašić, *Vasojevići u ustancima...*, 654. Marko P. Cemović, n. d., 365-366.

do brda Bača i dalje do Kolašina i Vladoša.⁴⁴ Vasojevići su bili nezadovoljni ovom granicom. To ih, ipak, nije onespokojilo da istraju u daljoj oslobodilačkoj borbi.

Oslobodilačka stremljenja Vasojevića primorala su turske vlasti da razmišljaju o podizanju jednog stalnog vojno-upravnog središta kojim bi zatvorili granicu prema Crnoj Gori. Time bi turska vlast nad ovim krajem bila sigurnija i efikasnija. Novo naselje izgrađeno je u ljeto 1862. godine na lijevoj obali Lima, na prostoru Bogavskog luga, nadomak sela Berana, po kojem je i dobilo ime. Pored političkih faktora, turske vlasti su osnovale gradsko naselje u ataru sela Berane i zbog drugih pogodnosti, kao što su dobri uslovi za širenje grada, mogućnost snabdijevanja vodom. Berane je u početku svog egzistiranja imalo gotovo karakter vojnog logora. Jezgro grada činila je tvrđava na Jasikovcu s jakom artiljerijom, a ispod brda su izgrađeni stambeni objekti. U njima su živjeli žene i деца, pa je ovo naselje nazvano Haremi. Krajem šezdesetih godina XIX vijeka, Mehmed-beg Jajčanin je načinio prvo usmjeravanje razvoja na lijevu obalu Lima. Tada su trasirane široke i prave ulice, duž kojih se odvijala izgradnja javnih i stambenih objekata, kao i objekata od ekonomskog značaja (zanatske radnje, dućani, kafedžinice). U Beranama je 1867. godine živjelo 400 stanovnika, a na početku XX vijeka u njemu je stalno boravilo 600 porodica. Stanovništvo se pretežno bavilo trgovinom žitom, stokom i stočnim proizvodima.⁴⁵

Oslobodilačke težnje uslovile su Vasojevićki ustanak iz 1875. godine. Na tu osnovu nadovezali su se neriješeni socijalni i politički problemi. Vasojevići su se ponovo podigli na borbu u

⁴⁴ Miomir Dašić, *Vasojevići u ustancima...*, 129-132. Radoslav Jagoš Vešović, n. d., 305-306. Budimir R. Dragović, n. d., 241. Slobodan Tomović, n. d., 122-123.

⁴⁵ Miomir Dašić, *Vasojevići u ustancima...*, 136-138. Radovan Bakić, *Naselja Gornjeg Polimlja*, Tokovi, časopis za naučna, književna i društvena pitanja, br. 2, Berane, 2009, 29-30.

vrijeme Hercegovačkog ustanka (1875-1876), pa je Crna Gora nedovoljno pratila veliki otpor svog najmnogobrojnijeg plemena. Vasojevići su bili i bez potrebnog naoružanja i municije.

Vasojevići su u prvoj godini ustanka, do juna 1876, postigli krupne vojne uspjehe, uglavnom na području gornjeg toka Lima. Ustanak je proširen na desnu obalu Lima, kad je počeo Crnogorsko-turski rat 1876. godine (Velji rat). Zahvatio je Šekular, Veliku i ostala sela između Plava na jugu i Bihora na severu. Oko 3.500 do 4.000 boraca bilo je u Vasojevićkom odredu. Ratna razaranja uticala su da u Crnu Goru izbjegne oko 15.000 žitelja s obje strane Lima. Izbjeglance su ostale u Crnoj Gori sve do završetka rata 1878. godine. Vasojevićki ustanici su tokom 1876. godine u dolini Lima srušili tursku vlast, razorili više utvrđenja i graničnih kula i u nekoliko navrata dolazili do blizu Berana i Plava i Gusinja. Velike borbe vođene su oko manastira Đurđevi stupovi, u Donjoj Ržanici, Šekularu, Gornjoj Ržanici i Previji iznad Andrijevice.⁴⁶

Vasojevićki borci su i u *Veljem ratu* nesebično pomagali crnogorsku vojsku u njenim operacijama u Hercegovini. Uprkos svim nedaćama na svom frontu, iz sastava Vasojevićkog odreda izdvojen je elitni bataljon Todora Vukovića, sina vojvode Miljana Vukova, i pridružen knjaževoj vojsci. Todor Vuković se pokazao kao izuzetno sposoban vojskovođa. Njegov odred, sastavljen uglavnom od boraca iz Lijeve Rijeke i Konjuha, odlikovao se junaštvom u bitkama na Bišini i Vučjem Dolu u julu 1876. godine. Knjaz Nikola je o vasojevićkom junaštvu i njihovoj prolivenoj krvi na hercegovačkom frontu napisao:⁴⁷

*Lila si se na sve strane
đe je preša knjazu bila,
Nevesinje i Do Vučji,
i Pivu si natopila.*

⁴⁶ Miomir Dašić, *Vasojevići u ustancima...*, passim. Marko P. Cemović, n. d., 400-408.

⁴⁷ Radoslav Jagoš Vešović, n. d., 308. Slobodan Tomović, n. d., 139.

Poslije izvjesnog primirja između Crne Gore i Turske (novembar 1876 - april 1877), borbe u Vasojevićima nastavljene su u junu 1877. godine. Ofanzivu širokih razmjera preduzeo je general Mehmed Ali-paša, koji je komandovao turskom vojskom od oko 20.000 vojnika. Suprotstavio im se Vasojevički odred, pojačan sa još dva crnogorska bataljona i jednim donjomoračkim bataljonom. Crnogorska vojska, pod komandom Miljana Vukova, nanižala je teške poraze snagama Mehmed Ali-paše na Jelovici i Bukovoj poljani, a zatim su u drugoj polovini juna 1877. strahovito potukli tursku vojsku u Donjoj Morači.⁴⁸ Valja istaći da su Vasojevići, pod vođstvom Todora Vukovića, učestvovali od novembra 1877. do 10. januara 1878. i u oslobođenju Bara.⁴⁹

U ljeto 1877. godine Vasojevići su gotovo u cjelini bili oslobođeni. Van njihovog domašaja ostali su samo Berane, Plav i Gusinje. Primirje iz januara 1878. godine prekinulo je borbe za oslobođenje ovih gradova. Crnoj Gori je na Berlinskom kongresu, 13. jula 1878, zvanično priznata državna nezavisnost. Ona se i više nego dvostruko proširila. Njena površina iznosila je 9.475 km². Crnoj Gori su pripali i predjeli vasojevički: Šekular, Rijeka Marsenića, Navotina, Gornje Luge, Ulotina, Gračanica, Mašnica, Murina, Velika, Novšići, Plav i Gusinje sa okolinom.⁵⁰

Crnoj Gori ipak nije dopušteno da zadrži svu oslobođenu teritoriju u dolini Lima. Osmanskom carstvu ostavljeno je Berane sa širom okolinom. Uopšte, Turskoj je pripao cjelokupan prostor Donjih Vasojevića. Tako se proširenje crnogorske države u ovoj regiji svelo na samo još jednu trećinu teritorije Vasojevića, jer su Plav i Gusinje, poslije naknadnih intervencija velikih sila i oružanih borbi, ostali u sastavu Turske.⁵¹

⁴⁸ Miomir Dašić, *Vasojevići u ustancima...*, 563-579, 658. Novica Rakočević, n. d., 141-145. Radoslav Jagoš Vešović, n. d., 310-312.

⁴⁹ Radoslav Jagoš Vešović, n. d., 312.

⁵⁰ Budimir R. Dragović, n. d., 265.

⁵¹ Miomir Dašić, *Vasojevići u ustancima...*, 619-650.

Istorijski najznačajnija tekovina Berlinskog kongresa bila je međunarodno priznata crnogorska država, najkompleksnije dobro koje konstituiše i ima jedan narod. Iako nijesu u cjelini uključeni u sastav matice zemlje, žrtvovanja i hrabrost Vasojevića trajno su utkani u oslobodilačku borbu crnogorskog naroda. Njihovo slobodarstvo i borba predstavljaju nezaobilazne sastavnice od kojih je sazdana državna zgrada Crne Gore.

Zora slobode nije svanula u Donjim Vasojevićima (beranski kraj) 1878. godine. Za Vasojeviće je sloboda i dalje ostala ključni kriterij ljudskog vrednovanja. Uviđajući da je riječ o opstanku, njih nije savladala malodušnost, nijesu klonuli duhom, niti su se predali očajavanju. Radoslav Jagoš Vešović navodi da je samo u razdoblju 1882-1892. u Vasojevićima izbilo više buna zbog turskog terora i raznih nameta. U ovim sukobima poginula su 84 Vasojevića, dok su Turci izgubili oko 100 svojih ljudi.⁵² Sukobi su se nastavili i u docnijem periodu, a nasilja nad pravoslavnim stanovništvom činili su i Albanci iz Rugove. Oružani incident iz 1898. između seljaka Petnjika i Rugovaca prerastao je u sukob većih razmjera. Petnjičanima su brzo došli u pomoć Budimljani, Lužani, Ržaničani i drugi, dok su Rugovcima pomagali turski vojnici iz Berana. U ovom sukobu poginulo je 15 i ranjeno 19 Vasojevića, a beranski nizam je spalio oko 450 kuća u Lugama.⁵³

Sve nade Vasojevića u tim teškim trenucima bile su, kao i obično, okrenute prema Crnoj Gori. Crna Gora je naoružavala svoje sunarodnike u Donjim Vasojevićima, pružala utočište izbjeglicama, ali nije bila potpuno spremna za novi rat protiv Turske. Nije mogla ni da računa na pomoć Srbije i Rusije, jer su one,

⁵² Radoslav Jagoš Vešović, n. d., 314.

⁵³ Đoko D. Pejović, *Politika Crne Gore u Zatarju i Gornjem Polimlju 1878-1912*, Titograd, 1973, 104-105. Miomir Dašić, *Šekular i Šekularci od pomena do 1941. godine*, Podgorica, 2006, 496. Radomir P. Guberinić, *Bune u Vasojevićima*, Beograd, 1996, 27-32. Božidar Šekularac i Vuksan Obradović, n. d., 15.

preokupirane svojim interesima, bile neošetljive za rješavanje crnogorskih problema. Knjaz Nikola je strahovao da bi crnogorsku intervenciju u beranskom kraju mogla iskoristiti Austro-Ugarska kao povod za okupaciju Novopazarskog Sandžaka. Na Cetinju je procijenjeno da još nijesu sazreli uslovi da se Donji Vasojevići *politično prisvoje svome prirodnom korijenu*. Zato im je savjetovano da budu strpljivi i oprezni.⁵⁴

Uzdržanost Vasojevića imala je svoje granice. Poreska opterećenja i represija turskih vlasti bile su teško podnošljive. Svakog dana očekivao se novi incident. Najozbiljniji se desio sredinom juna 1906. godine u selu Veliđu, kada su gnjevni Vasojevići ubili četvoricu Turaka zbog nasilnog naplaćivanja poreza. Zvanično Cetinje energično je reagovalo. Crnogorske vlasti krajem avgusta 1906. godine uhapsile su na svojoj teritoriji trojicu okrivljenih Veliđana i sprovele ih u zatvor u Podgorici.⁵⁵ Time je uzavrelo stanje u beranskom kraju bilo donekle utišano. Na novi incident nije se dugo čekalo. Turski vojnici su u julu 1907. godine nasilno ušli u selo Luge da bi naplatili porez i primorali seljane da rade na podizanju nove vojne kasarne u Beranama. Tom prilikom ubili su osam Lužana, među kojima je bila i jedna žena. Ovaj događaj izazvao je ogromno nezadovoljstvo u Donjim Vasojevićima. Nagovještavala se nova buna. Oružani otpor spriječen je zahvaljujući obazrivosti crnogorskih pograničnih vojnih starješina.⁵⁶ Crna Gora još nije imala snage za rat. Čekao se, ipak, pogodan trenutak za konačni obračun s Turskom.

Turske vlasti u beranskom kraju sa posebnim su ogorčenjem posmatrale privrženost Vasojevića i ostalog pravoslavnog stanovništva Crnoj Gori. Stoga su im od oktobra 1906. godine zabranile da nose crnogorsku kapu. Ova zabrana kod Crnogoraca je izazvala mučan osećaj podređenosti i pokušaj da se potre njihovo

⁵⁴ Đoko D. Pejović, n. d., 104-107.

⁵⁵ Isto, 116. Radomir P. Guberinić, n. d., 199-200.

⁵⁶ Đoko D. Pejović, n. d., 117. Radomir P. Guberinić, n. d., 199-200.

nacionalno opredjeljenje. Vasojevići su odbili da poštuju ovu zabranu. Turske vlasti su odgovorile hapšenjem, naročito uglednijih plemenskih prvaka. Zbog ove mjere zvanično Cetinje je uputilo oštar protest turskom poslaniku u Crnoj Gori. Turska vlada je krajem 1906. godine ipak popustila. Dozvolila je Vasojevićima da nose crnogorsku kapu, ali pod uslovom da se umjesto inicijala knjaza Nikole (H. I) na kapi nalazi krst, zvijezda ili neki drugi znak.⁵⁷ Ovaj slučaj ilustrativno govori koliko su Vasojevići i u krajnje teškim društvenim okolnostima držali do crnogorskog nacionalnog identiteta.

Politička situacija u beranskom kraju naročito se zaoštravala od 1911. godine. Crna Gora je od tada još izdašnije pomagala svoje zagranično stanovništvo. Spremao se i završni udarac Osmanskom carstvu na okupiranim teritorijama. Crnogorska vlada je u julu 1912. godine tajno poslala 24 potporučnika u beranski kraj. Oni su imali zadatak da uz saradnju sa narodnim glavarima organizuju vojne čete i poučavaju ih vojnim vještinama. U Andrijevići su žitelji iz više mjesta (Ržanice, Rovaca, Kaludre, Šekulara) primili nove puške od Radomira Vešovića, komandanta Vasojevićke brigade. Turska vojska je doznala za pripremanje ustanka, pa je u avgustu 1912. upala u Donju Ržanicu. Nemilosrdno se obračunala s više stanovnika. Turska vojska je u avgustu 1912. napala i na polička sela. Hrabro joj se suprotstavio Polički bataljon (oko 400 boraca), koji je uspio da zaštiti stanovništvo u odstupanju prema crnogorskoj granici. Tada je iz ovog bataljona poginulo deset, a ranjeno osam boraca.⁵⁸

Sukobi u Donjoj Ržanici i Polici bili su uvod za nove, mnogo veće bitke u Donjim Vasojevićima. Crna Gora je 8. oktobra 1912. godine objavila rat Osmanskom carstvu. Ubrzo su to uradile i ostale balkanske države. U ovom ratu balkanske zemlje našle su se prvi i jedini put udružene u jednom ratnom savezu. Vasojevići

⁵⁷ Đoko D. Pejović, n. d., 119.

⁵⁸ Isto, 125-126. Miomir Dašić, *Šekular i Šekularci...*, 519-520.

su u Prvom balkanskom ratu imali čak 13 bataljona (sedam gornjovasojevićkih i šest donjovasojevićkih). Vasojevićka brigada bila je u sastavu Istočnog odreda, čija se zona operacija nalazila u Zatarju, Polimlju i drugim krajevima Sandžaka. Istočni odred imao je 12.600 boraca, koji su raspolagali i sa 32 artiljerijska oruđa. Njegov komandant bio je brigadir Janko Vukotić, a Vasojeviće su predvodili brigadni general Radomir Vešović, vojvoda Lakić Vojvodić, kojeg je na mjestu komandanta Donjovasojevićke brigade zamijenio Avro Cemović, zatim Uroš Đukić, Savo Đukić, Stefan Dragović, Radule Jovanov, Drago Bojović, Turo Vojvodić i Mijo Dedović. Turska vojska nije uspjela da izdrži svu silinu juriša Istočnog odreda u oktobru 1912. Pored ostalih gradova, 16. oktobra 1912. godine oslobođeno je i Berane. Nezadrživo napredovanje vasojevićkih bataljona krunisano je 19. oktobra 1912. oslobađanjem Plava, a šutradan (20. oktobra) bilo je slobodno i Gusinje.⁵⁹

Crna Gora je u balkanskim ratovima uvećala svoju teritoriju za 4.958 km². Pripalo joj je i područje oko Podgorice, Metohije do Bijelog Drima i dio Novopazarskog Sandžaka, gradovi Mojkovac, Bijelo Polje, Berane, Pljevlja, Rožaje, Plav, Gusinje, Peć i Đakovica. Površina Crne Gore iznosila je 14.433 km². Tako je cjelokupni prostor Vasojevića, površine preko 2.000 km², napokon ušao u crnogorsko državno okrilje.

Crna Gora je 6. avgusta 1914. zvanično objavila rat Austro-Ugarskoj, ignorišući obećanja Beča da će joj u slučaju neutralnosti obezbijediti teritorijalno proširenje, finansijsku pomoć i garantovanje nezavisnosti. Na najodgovornije dužnosti u štabu Crnogorske vrhovne komande kralj Nikola je postavio srpske oficire. Njima nije bilo teško da crnogorsku vojsku instrumentalizuju u skladu sa strateškim interesima Srbije.⁶⁰ Vasojevićki od-

⁵⁹ Više o tome: Milutin J. Folić, *Neobični đeneral Radomir L. Vešović (1871-1938)*, Zemun, 2008. *Vojvoda Lakić Vojvodić i njegovo vrijeme*, Andrijevića, 1997. Budimir R. Dragović, n. d., 292-293.

⁶⁰ Živko M. Andrijašević i Šerbo Rastoder, n. d., 285-286.

red je u Prvom svjetskom ratu imao široko polje djelovanja. Ratovao je na Kosovu, Metohiji, u Albaniji, Bosni i Sandžaku. Žrtvovao se i prilikom povlačenja srpske vojske na liniji fronta dugoj oko 150 km. Žestoke borbe vođene su na Turjaku u zimu 1915/1916, koje su se nastavile na prilazima Beranama. Vasojevići su bili na izmaku snage pred znatno brojnijim neprijateljem. Austro - ugarska vojska je 10. januara 1916. osvojila Berane.⁶¹

Period austro-ugarske okupacije još više je pogoršao ionako tešku ekonomsku poziciju stanovništva u Vasojevićima. Glad je permanentno mučila iscrpljeno stanovništvo. Austro-ugarske vlasti su za potrebe svoje vojske uvele i rekviziciju za poljoprivredne proizvode.⁶² Jedan broj Vasojevića, koji je izbjegao interniranje, odmetnuo se u šumu. To su bili komiti, hrabri protivnici okupacionih vlasti. U Vasojevićima ih je bilo preko 300. Postojali su i ambiciozniji planovi. General Radomir Vešović, vojni ministar u crnogorskoj vladi, radio je na podizanju oružanog ustanka. Okupacione vlasti osujetile su ovu zamisao.⁶³

Proboj Solunskog fronta 1918. godine podstakao je intenzivnije djelovanje komitskih četa u Crnoj Gori. Izbili su i oružani ustanci. Zajedničkim pregnućem ustanika i komita Crna Gora je u razdoblju oktobar-novembar 1918. oslobođena od austro-ugarske okupacije. Berane je potpuno oslobođeno 14. oktobra 1918. godine.⁶⁴

Veoma brzo nakon oslobođenja, u Crnoj Gori je došlo do promjene vojne i političke situacije. Ona je bila inicirana odlukom donesenom na međusavezničkoj konferenciji u Versaju od 7. oktobra 1918. godine. Ova odluka je nalagala da savezničke trupe okupiraju Crnu Goru. Donijeta je na insistiranje Francuske koja

⁶¹ Miomir Dašić, *Šekular i Šekularci...*, 548-554. Milutin J. Folić, n. d., *passim*.

⁶² Miomir Dašić, *Šekular i Šekularci...*, 562-563. Budimir R. Dragović, n. d., 300-301.

⁶³ Milutin J. Folić, n. d., 391-430.

⁶⁴ Živko M. Andrijašević i Šerbo Rastoder, n. d., 292-293.

je imala političke pretenzije na Balkanu. Iako je odlukom u Versaju bila isključena mogućnost da srpske trupe mogu okupirati Crnu Goru, Francuska im je dopustila učešće u operacijama na crnogorskom tlu.⁶⁵ Kako bilo, Crnu Goru su u novembru 1918. godine okupirale savezničke vojske francuskih, engleskih, italijanskih, američkih i srpskih trupa. Srpske jedinice bile su najbrojnije i raspoređene su u unutrašnjosti Crne Gore. Odmah su krenule u žustru akciju. Srpska vrhovna komanda je rasformirala pet samoorganizovanih crnogorskih bataljona, a pukovnik Dragutin Milutinović, komandant srpskih trupa za Crnu Goru, 12. novembra 1918. izdao je naredbu kojom je raspustio crnogorske komitske čete. Motiv za ovakve postupke srpske Vlade i Vrhovne komande nalazio se u činjenici da ove formacije u određenom trenutku ne podrže projekat o bezuslovnom ujedinjenju Crne Gore i Srbije.⁶⁶

Poslije ulaska u Crnu Goru, djelovanje srpskih trupa bilo je prevashodno političkog karaktera. Njihov glavni zadatak bio je da uz pomoć dijela Crnogoraca rade na sjedinjenju Srbije i Crne Gore. Realizacija ovog projekta bila je olakšana i zbog toga što je francuska vlada onemogućila kralju Nikoli I Petroviću povratak u Crnu Goru. Srpska Vlada je uspjela u namjeri da kralja Nikolu predstavi kao potencijalnog remetioca u uspostavljanju kohezije savezničkih trupa u Crnoj Gori.⁶⁷ Prema instrukcijama srpske Vlade formiran je i privremeni Centralni izvršni odbor za ujedinjenje Srbije i Crne Gore. Ovo tijelo je na svojoj šednici, održanoj 7. novembra 1918. godine u Beranama, propisalo Proglas o raspisivanju izbora i Pravila za biranje narodnih poslanika za

⁶⁵ *Uloga Francuske u nasilnoj aneksiji Crne Gore*, dokumenti, priredio Šerbo Rastoder, Bar 2000, passim.

⁶⁶ Dimitrije Dimo Vujović, *Ujedinjenje Crne Gore i Srbije*, Titograd 1962, 308-310. Živko Andrijašević i Šerbo Rastoder, n. d, 442-453.

⁶⁷ Dimitrije Dimo Vujović, n. d, 303. *Uloga Francuske u nasilnoj aneksiji Crne Gore...*, 204.

“Veliku narodnu skupštinu“. Ovi proglasi poslani su okružnim načelnicima u Crnoj Gori kojima je naloženo da se izbori za povjerenike obave za najviše sedam dana. To je značilo da je za izbore poslanika ostalo svega nekoliko dana, pošto je u ondašnjim saobraćajnim prilikama trebalo da prođe više dana da pošta iz Berana stigne do Ulcinja, Bara, Cetinja i drugih udaljenih gradova.⁶⁸

I ostali faktori ubjedljivo govore da je srpska Vlada tako aranžirala izbore da bi se zvanična Crna Gora stavila pred svršen čin. Prema Pravilima Centralnog izvršnog odbora, poslanici su birani na javnim zborovima, upriličenim bez biračkih spiskova, bez identifikacije građana i bez biračkih odbora. Izborni skupovi nijesu ni održani u mnogim kapetanijama, nego su poslanici jednostavno imenovani. Takvi slučajevi zabilježeni su u Beranskom i Pljevaljskom okrugu, a poslanici birani u Andrijevići predstavljali su građane plavsko-gusinjskog sreza, mada u ovim područjima povjerenici nijesu učestvovali u biranju tih poslanika.⁶⁹

U Crnoj Gori je postojalo prilično raspoloženje stanovništva za ujedinjenje njihove države sa Srbijom, kao i za stvaranje jugoslovenske države. Projugoslovensko stanovište, uostalom, zastupao je i kralj Nikola.⁷⁰ Ali, oko načina ujedinjenja vrlo brzo su izbila prva neslaganja. Pristalice bezuslovnog ujedinjenja Crne Gore sa Srbijom nijesu pokazivale ni minimum respekta prema svojim oponentima koji su zagovarali rješenje da Crna Gora sačuva državni subjektivitet u novoj državnoj tvorevini.⁷¹ Srpska Vlada je upotrebljavala razna sredstva kako bi obezbijedila uspjeh svog političkog koncepta u Crnoj Gori. Po naređenju Nikole Pašića, predsjednika srpske Vlade, izdvojeno je tri stoti-

⁶⁸ Dimitrije Dimo Vujović, n. d, 311-318. Živko M. Andrijašević i Šerbo Rastoder, n. d, 307.

⁶⁹ Živko M. Andrijašević i Šerbo Rastoder, n. d, 307.

⁷⁰ Šerbo Rastoder, *Škrivana strana istorije*,² Crnogorska buna i odmetnički pokret 1918-1929, *Dokumenti*, tom prvi, Cetinje-Podgorica 2005, 95.

⁷¹ Dimitrije Dimo Vujović, n. d, 321-322.

ne hiljada franaka za „propagandni rad“ u Crnoj Gori. Od te sume dato je Janku Spasojeviću, članu Centralnog izvršnog odbora, 200.000 dinara. Spasojević je brzo potrošio dobijeni novac, pa je u novembru 1918. tražio od srpske Vlade čak milion franaka za propagandno-politički rad u Crnoj Gori.⁷²

„Velika narodna skupština“ u Podgorici je otpočela sa radom 24. novembra 1918, a zasijedala je do 29. novembra iste godine. Skupštinska zasijedanja održavana su u zgradi Monopola, oko koje se nalazilo jedno odjeljenje srpske vojske. Skupštini je prisustvovalo 165 poslanika. Među njima se nalazilo i 20 poslanika iz Vasojevića. Savo Fatić je bio jedan od potpredsednika Skupštine, a ostali članovi su bili: Aleksandar Bojović, Božidar Tomović, Bogdan Obradović, Velimir Jojić, Vukajlo Dević, Jefto Popović, Ljubo Bakić, Milo Delević, Marko Čulafić, Milosav Raičević, Mitar Obradović, Milić Dabetić, Milan Popović, Novo Vugdelić, Nikodim Cemović, Nikola Mićović, Radosav Joksimović, Sava Dragović i Tomo Joksimović.⁷³ Glavne odluke na Podgoričkoj skupštini donijete su na II redovnoj sednici od 26. novembra 1918. godine. Dvije najvažnije odluke su glasile: „1. Da se kralj Nikola I Petrović Njegoš i njegova dinastija zbaci sa crnogorskog prijestola; 2. Da se Crna Gora s bratskom Srbijom ujedini u jednu jedinu državu pod dinastijom Karađorđevića te tako ujedinjena stupi u zajedničku Otadžbinu našeg troimenog naroda Srba, Hrvata i Slovenaca“.⁷⁴

Odluke Podgoričke skupštine bile su nelegalne i nelegitimne. Skupština je organizovana mimo svih pravila legalnog procesa. U vrijeme njenog održavanja egzistirala je crnogorska država

⁷² Dimitrije Dimo Vujović, *Ujedinjenje Crne Gore i Srbije...*, 313-314.

⁷³ Šerbo Rastoder, *Skrivana strana istorije...*, tom prvi, 86-87. Jovan R. Bojović, *Podgorička skupština 1918*, dokumenta, Gornji Milanovac 1989, 34-43.

⁷⁴ Dimitrije Dimo Vujović, *Ujedinjenje Crne Gore i Srbije...*, 324-325. Šerbo Rastoder, *Skrivana strana istorije...*, tom prvi, 86.

koja je imala međunarodnopravni legitimitet i kontinuitet. Postojala je crnogorska Vlada, crnogorska Skupština izabrana na izborima 1914, crnogorski Dvor pri kojem su bili akreditovani predstavnici Velikih sila i Srbije, crnogorski Ustav i zakoni.⁷⁵

Odluke Podgoričke skupštine značajno su promijenile sudbinu Crne Gore. Crnogorska država je faktički prestala da postoji, što je na ekspresan način sankcionisano u Proklamaciji regenta Aleksandra od 1. decembra 1918, kojom je proglašeno stvaranje jugoslovenske države. U Proklamaciji nigđe nije pomenuta Crna Gora. Pašićev koncept prisajedinjenja Crne Gore Srbiji u potpunosti je realizovan.

Karakter i sadržaj ujedinjenja proklamovanog na „Velikoj narodnoj skupštini“ proizveo je veliko nezadovoljstvo kod jednog dijela Crnogoraca. Oni su gorljivo zahtijevali da se ujedinjenje izvrši na ravnopravnoj osnovi i da o njemu odlučuju legalni predstavnici Crne Gore. Postojali su i drugi razlozi koji su uvećavali ogorčenje Crnogoraca. Tome su ponajviše doprinijeli represija i nedolični postupci srpskih trupa u Crnoj Gori. O tom odnosu govori sljedeći navod: *Crna Gora nije tretirana kao saveznička zemlja, koja je u ratu izgubila mnoge svoje sinove, pa i samu slobodu. Prema njoj se postupalo kao da je to neprijateljska zemlja i teritorija.*⁷⁶ Pobornici bezuslovnog ujedinjenja su iskoristili novo vrijeme za poravnanje starih računa. Omalovažavali su dinastiju Petrović i crnogorsku ratnu slavu, progonili potencijalne pristalice kralja Nikole. Na ovo su se nadovezale i izuzetno teške ekonomske prilike. Glad je bila uobičajena pojava.⁷⁷ Tako su već na samom početku života u zajedničkoj državi demantovane glasine o privrednom i ekonomskom prosperitetu Crne Gore u novoj zajednici.

⁷⁵ Živko M. Andrijašević i Šerbo Rastoder, n. d, 309.

⁷⁶ Citirano prema: Dimitrije Dimo Vujović, *Ujedinjenje Crne Gore i Srbije...*, 334.

⁷⁷ Isto, 332-337.

Navedeni razlozi determinisali su pripreme za otpočinjanje ustanka. Ustanak je izbio na Božić 1919. godine u Cetinjskom srezu. Neorganizovanost i stihija pratili su djelovanje ustaničke vojske koja je pretrpjela više poraza na raznim sektorima. Sukobi na Cetinju su definitivno prestali 14. januara 1919. godine. Dio ustanika je pobjegao u Boku Kotorsku i Bar, a značajan dio se odmetnuo u šumu i nastavio borbu.⁷⁸

Usljed terora okupacionih trupa, jedan broj Crnogoraca je napustio svoju zemlju. Oni su u januaru 1919. godine uputili dvije izjave predsjedniku SAD-a, Vudrou Vilsonu, u kojima su tražili diplomatsku intervenciju Amerike u ponovnom uspostavljanju crnogorske države. Grupa od 168 crnogorskih građana u Italiji molila je Vilsona da *ne dopusti da se nogama gazi pravo i sloboda najmanjeg naroda, ali koji je najviše žrtvovao; molimo da se naredi da srbijanske trupe smjesta imaju evakuisati crngorsko zemljište i da njihovo mjesto zauzmu međunarodne trupe pod bespristrasnom komandom*. Ovu izjavu potpisali su i Crnogorci iz Gornjeg Polimlja: Vule Mitrović, Mitar Kiković, Aleksandar Đokić, Andrija Babić, Marko Kiković, Jagoš Nedić, Radivoje Nedić, Jovan Ćulafić, Vuko Deletić, Milija Šekularac, Lazar Tomović, Đorđe Šćekić, Danilo Vešović, Miloš Babović, Radojko Jašović, Milovan Savić, Miloš Obradović, Miljan Orović, Petar Pešić i Jagoš Vasović⁷⁹.

Božićni ustanak imao je svoj odjek i u ostalim krajevima Crne Gore. Suprotstavljanje novim vlastima bilo je naročito primjetno i u nikšićkom kraju, Barskom srezu, Morači, Rovcima, Kućima i Vasojevićima. Policijske snage u Vasojevićima su nemilosrdno gušile svaki izraz nelojalnosti prema politici nove države. U Andrijevići je 3. februara 1919. godine ubijen Savo Vojvodić iz Konjuha samo zbog toga što nije želio da se preda policiji, koja ga je sumnjičila za određene političke aktivnosti.

⁷⁸ Isto, 344-356.

⁷⁹ Šerbo Rastoder, Crna Gora u egzilu, knjiga II, Podgorica 2004, 22-23.

Ovaj zločin je proizveo veliko nezadovoljstvo kod jednog broja Vasojevića, pa je policija iz Andrijevice tražila pomoć iz Berana i Plava⁸⁰. Rezignacija zbog postupaka novih vlasti bila je svakim danom sve veća. Na drugoj strani, u Vasojevićima je bio jako prisutan i ujediniteljski pokret. Ta raspolućenost ošćala se u čitavoj Crnoj Gori. Pristalice nove vlasti u Vasojevićima su 31. jula 1919. godine održale narodni zbor u selu Vinicka. Na ovom zboru, kojem je prisustvovalo oko 700 ljudi iz Beranskog i Andrijevičkog okruga, obrazovana su udruženja „Narodne organizacije“ čija je dužnost bila da po svaku cijenu čuvaju državno jedinstvo Kraljevine SHS.⁸¹ Ni ove organizacije nijesu zaustavile ustaničko vrenje u Vasojevićima. Koliko je ono naraslo rječitije od svega govori podatak da je stanje u Vasojevićima duboko zabrinulo i Stojana Protića, predsjednika jugoslovenske Vlade. Protić je 4. avgusta 1919. godine obavijestio jugoslovensku delegaciju na Mirovnoj konferenciji u Parizu o akutnom nezadovoljstvu u Vasojevićima. Zatim je u paničnom tonu dodao: ... *Nezadovoljnici se izdaju Crnogorcima i za republiku su, očevitno pod utiscima Italije i kralja Nikole. Molim da Spasojević Janko odmah krene tamo i preduzme što treba.*⁸² Nesporno je da dio Vasojevića nije želio da anulira političku memoriju svog naroda, izgubi državu i svijest o vlastitom nacionalnom identitetu.

Jugoslovenske vlasti su prepoznavale privrženost dijela Vasojevića crnogorskoj državnoj ideji. Kritikovale su pojedine vojne izvještaje koji su govorili o podnošljivom stanju u Beranskom i Andrijevičkom okrugu, jer su procjenjivale da general Radomir Vešović, perjanica protivnika bezuslovnog ujedinjenja u ovom kraju, ima neprikosnoveni uticaj na jednu polovinu žitelja u Vasojevićima. Načelnik Kolašinskog okruga je 31. avgusta 1919. godine konstatovao da u Vasojevićima ima sela koja su u

⁸⁰ Šerbo Rastoder, *Skrivana strana istorije...*, tom prvi, dok. br. 116, 213.

⁸¹ Isto, dok. br. 400, 521-522.

⁸² Isto, dok. br. 420, 542.

cjelini protiv *ujediniteljske politike* i potom naveo Konjuhe i Slatinu kao eklatantne primjere.⁸³ Za najbližeg Vešovićevo saradnika označen je Milo Saičić koji je, prema policijskim izvještajima, organizovao brigadu Vasojevića.⁸⁴

Jedan broj Vasojevića iskazivao je otvorenu građansku neposlušnost. Načelnik Andrijevičkog okruga je 18. decembra 1919. godine izvjestio komandanta Zetske divizijske oblasti da se u Beranama neće niko odazvati pozivu na vojnu dužnost. Upozoravao je nadležne da ne smiju vjerovati u lojalnost crnogorskih oficira i činovnika jer oni gaje veliku odanost prema kralju Nikoli.⁸⁵ Ova pretpostavka u dobroj se mjeri pokazala tačnom. Više oficira iz Vasojevića je podržavalo i pomagalo ustanički pokret, a u tom su se pogledu isticali: Radisav Bandović i Baco Protić iz Kralja, Turo Vojvodić iz Konjuha, Konstantin Mikić iz Velike, Novica Perović iz Andrijevice, Jovan Nikolić iz Šekulara, te Ilija Babović, Marijan Vuković, Simo Čukić, Novo Saičić, Panto Saičić, Drago Ralević, Blagoje Trifunović, Bogdan Raičević, Vuko Vuković i Ilija Nimović iz Berana.⁸⁶

Crnogorska Vlada i Dvor u emigraciji pomno su pratili razvoj događaja u svojoj domovini. Interesantno je da su kralj Nikola i njegovi saradnici planirali 1920. godine da podignu ustanak u području Vasojevića. Na takvu zamisao nijesu došli samo zbog podatka da se u Vasojevićima nalazi mali broj vojnika, već prevashodno iz razloga koji je temeljen na velikom broju pristalica koji su bili dobro naoružani.⁸⁷

Policijske vlasti bile su čvrste u namjeri da neutrališu ustaničko raspoloženje u Vasojevićima. Stoga se nijesu ustručavali i od svi-repih postupaka. U aprilu 1920. uhapsili su Šuja Stanića iz Kralja,

⁸³ Isto, dok. br. 503, 618.

⁸⁴ Isto, tom drugi, dok. br. 584, 713.

⁸⁵ Isto, dok. br. 893, 1068.

⁸⁶ Isto, dok. br. 950, 1131.

⁸⁷ Isto, tom treći, dok. br. 1310, 1585.

zatim ga odveli kod saborne crkve na Knjaževcu kod Andrijevice i tu ga izboli bajonetima. Takođe je ubijen i Mihailo Nedić, profesor iz Berana, koji je javno kritikovao rad Vlade u Beogradu i osuđivao zločine počinjene nad Crnogorcima. Represiju je osetila i rodbina ustanika. Uhapšena je osamdesetogodišnja starica Bula Jovović jer se njen unuk, potporučnik Bogić Jovović, nalazio u redovima ustanika. Išćerana je iz porodičnog doma familija poručnika Vukašina Đukića, a zatim je njegova kuća opljačkana i stoka zaplijenjena.⁸⁸ Borbe protiv ustanika trajaće sve do 1924. godine.

Stvaranje Kraljevine SHS iznevjerilo je nadanja dijela Crnogoraca da će nova i veća državna zajednica konačno razriješiti njihove ekonomske nevolje. Realni pokazatelji su ukazivali na opštu stagnaciju i trajanje pojava za koje se mislilo da će nestati. Crna Gora, pa ni Vasojevići, nije mogla da obezbijedi dovoljno hrane koja bi spriječila glad i oskudicu. Tako je problem ishrane postao goruće socijalno i političko pitanje. Primitivni način proizvodnje uticao je da opšta produktivnost bude nekoliko puta niža od prosjeka potreba. Nedostajući proizvodi bili su među najskupljim u zemlji i zbog saobraćajne izolovanosti. U 1929. godini najskuplja pšenica se prodavala u Debru (425 dinara za 100 kg), potom u Bijelom Polju (400), Beranama i Nikšiću (350), dok je najjeftinija bila u Koprivnici (175). Kukuruz je te godine bio najskuplji u Bijelom Polju (400), zatim u Nikšiću i Beranama (350), dok je najjeftiniji bio u Prilepu (156). U ovakvim okolnostima stanovništvo je još više siromašilo, seljaci se zaduživali, a glad je bila stalna pojava.⁸⁹

Crna Gora je bila posljednje jugoslovensko područje u kojoj su nikle političke stranke. U njoj su, do 1929. godine, bili najprobitičniji radikali, demokrate, republikanci, federalisti i komunisti. U Beranama je prva stranačka organizacija stvorena u junu 1920. godine. Bila je to Demokratska stranka. Nju je osnovao dr Pavle Čubrović, docent Univerziteta u Skoplju. Demokrate su bili vrli

⁸⁸ Isto, dok. br. 1243, 1520-1521; dok. br. 1276, 1556-1557.

⁸⁹ Šerbo Rastoder, *Životna pitanja Crne Gore*, Bar 1995, 41-57.

branioci centralizma i pobornici integralnog jugoslovenstva. Pošto su prvih godina poslije ujedinjenja imali policijsku vlast u zemlji, optuživani su kao nosioci terora u Crnoj Gori. Demokratska stranka je do 1929. godine imala apsolutnu prevlast u Beranskom srezu, u kojem je, pored većeg dijela pravoslavnog, dobijala i skoro sve glasove muslimanskog stanovništva.⁹⁰

Najveći rival demokratama bila je Narodna radikalna stranka koja je formirala svoje stranačke organizacije u Crnoj Gori u septembru 1920. godine. Crna Gora je u politici radikala imala mjesto „srpske oblasti“. U rukama radikala bio je koncentrisan finansijski i privredni kapital. Značajna ličnost ove stranke bio je i Ljubo Popović, inženjer iz Berana.⁹¹

Za razliku od pomenutih političkih partija, Crnogorska stranka ili Stranka crnogorskih federalista bila je jedina samostalna politička organizacija u Crnoj Gori. Crnogorski federalisti su se revnosno zalagali za federativno preoblikovanje države u kojoj bi Crnoj Gori bio obezbijeđen ravnopravan status. Najuticajniji član ove stranke u Vasojevićima, a i šire, bio je general Radomir Vešović.⁹²

Komunistička partija u Crnoj Gori razvijala se kao sastavni dio centralizovane jugoslovenske partije. Komunisti su žestoko osuđivali koncept jugoslovenskog unitarizma. Tridesetih godina XX vijeka komunisti su podržali koncept očuvanja teritorijalnog integriteta jugoslovenske države, u kojem bi Crna Gora bila zasebna federalna jedinica. KPJ je bila i jedina politička partija koja je prepoznavala i respektovala nacionalnu individualnost Crnogoraca.⁹³

⁹⁰ Šerbo Rastoder, *Političke stranke u Crnoj Gori 1918-1929*, Bar 2000, passim.

⁹¹ Isto.

⁹² Dimitrije Dimo Vujović, *Crnogorski federalisti 1919-1929*, Titograd 1981, passim.

⁹³ Batrić Jovanović, *Komunistička partija Jugoslavije u Crnoj Gori 1919-1941*, Beograd 1959, passim.

Čedomir Pejović, *Komunistička partija u Crnoj Gori 1919-1941*, Podgorica 1999, passim.

U Beranama je prva komunistička ćelija od pet članova osnovana 1927. godine. Djelovanje KPJ se, s manjim prekidima, širilo na svim područjima Beranskog sreza (Šekulari, Rovca, Gornja Sela i druga mjesta). Mjesni komitet u Beranama formiran je 1935. godine i imao je nadležnost za Beranski, Andrijevački i Bjelopoljski srez. Istodobno se stvara i mjesni komitet SKOJ-a.⁹⁴

Nakon 1929. godine političko nezadovoljstvo crnogorskog naroda sve jače se manifestuje javnim demonstriranjem. Uzrok ovog nezadovoljstva nalazio se u ekonomskoj i političkoj obespravljenosti Crne Gore. Njenu nacionalnu, političku i socijalnu diskriminaciju sprovodile su sve vlade u Kraljevini Jugoslaviji. U Beranskom srezu se otpor režimu iskazivao javnim demonstriranjem koje su nadahnjivali komunisti. Zabilježene su demonstracije učenika beranske gimnazije, bojkot aeromitinga, demonstracije na Jelovici, Podgrađu, Zagrađu, Lubnicama, Šiškoj više Kurikuća itd, trošarinski štrajk. Interesantne su i demonstracije 400 žena u Beranama. Ovi izlivi nezadovoljstva izazivali su sukobe sa žandarmerijom, u kojima je bilo žrtava na obje strane.⁹⁵ To nije prekinulo snažan antirežimski naboj u Beranskom srezu.

⁹⁵ Vlado Lutovac, *Ivangrad*, monografija Crna Gora, Beograd 1976, 702.

⁹⁶ Isto. Božidar Šekularac i Vuksan Obradović, n. d, 27.